

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА АРХЕОЛОГІЯ

УДК 904.01:391.984-033.6:7.016.4

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ОРНАМЕНТАЦІЇ КЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ ЗУБРИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Іванна БЕЛЕЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті на основі опублікованих матеріалів та вивчення пам'яток першої чверті I тис. н. е. в Західній Волині та Галичині запропонована типологія орнаментів. Розглянуто питання про походження елементів оздоблення на керамічних виробах зубрицької культури, встановлено етнічну приналежність окремих орнаментів. Розглянуто питання походження елементів оздоблення, їх характер та еволюцію.

Ключові слова: орнаментация, зубрицька культура, посуд, типология.

Пам'ятки першої чверті I тис. н. е. на території Західної Волині та Галичини можна розглядати як унікальне культурно-історичне явище, утворене інтеграцією старожитностей зарубинецької та пшеворської культур. В археологічній літературі воно отримало назву зубрицька культура. У Верхньому Подністров'ї до цього процесу були причетні також липицькі племена. В другій чверті I ст. н. е. в матеріальній культурі зубрицького населення починають з'являтися певні синкретичні риси, які ми бачитимемо в керамічному комплексі [15, с. 18]. Яскравим прикладом цього є декорування поверхні посуду.

На нашу думку, проблема походження зубрицьких орнаментів потребує окремої уваги, оскільки її розв'язання допоможе відповісти на ряд питань, пов'язаних з процесами виникнення цієї культури.

На підставі опублікованих матеріалів ми виділяємо декілька типів орнаментів. В основу типології покладено спосіб їхнього нанесення. Кожен з визначених видів містить характеристику в територіальному та хронологічному вимірі. Також визначені

аналогії в раніших та суміжних археологічних культурах, що дає змогу прослідкувати еволюцію деяких елементів декорування.

Тип I: *опуклі візерунки* (рис. 1, I). Характерними для нього є рельєфні валики різноманітної форми і наліпні фігури (підковки, гудзики) [2, с. 74; 22, с. 85; 15, с. 428; 12, с. 99].

Тип II: *вдавнені та прокреслені орнаменти* (рис. 1, II). Цей тип трапляється на пам'ятках зубрицької культури по всій території поширення. Здебільшого він проявляється у вигляді пальцевих вдавнень та косих насічок по краю вінець [9, с. 24; 11, с. 61–62; 7, с. 66; 15, с. 428; 21, с. 10; 6, с. 38].

Тип III: *посудини, оздоблені додатковим профілюванням* (рис. 1, III). На сучасному етапі дослідження нам відомий один горщик з поселення у Линеві, прикрашений таким чином [15, с. 396]. Пам'ятки першої половини I тис. н. е. потребують детальнішого вивчення і саме з цим ми пов'язуємо недостатню кількість матеріалів з подібним орнаментом. Такі мотиви трапляються у пшеворській кераміці, однак у вигляді профілювання вінчиків [5, с. 100].

Тип IV: *геометричний орнамент з елементами лоціння* (рис. 1, IV). Це явище досить поширене в зубрицькій культурі й трапляється як на кружальній, так і ліпній кераміці. В Західній Волині (Линів) частіше трапляється геометричний орнамент, а у Верхньому Подністер'ї (Підберізіці) – зигзагоподібні лінії [15, с. 280, 85; 17, с. 198; 10, с. 25].

Загалом, в орнаментальних мотивах спостерігається різноетнічний вплив. Найяскравішими із них є відображення поморських елементів (насічки по краю вінець та пальцеві вдавнення) [8, с. 110]. Вони відомі в будь-якому регіоні поширення зубрицьких пам'яток. Можна припустити, що цей орнамент потрапив у досліджуваний керамічний комплекс завдяки пшеворській та зарубинецькій інтеграції. Світлана Пачкова відзначає наявність подібної орнаменталії в зарубинецькій культурі [18, с. 38]. Правдоподібно, пшеворськими впливами є декорування посуду профілюванням [20, с. 90].

Важливе місце в оздобленні кераміки займає германський меандровий орнамент, поширений спочатку в басейні Ельби [20, с. 106]. Очевидно, якась частина германського субстрату,

влившись у формування поморської культури, передала їй цей тип декорування поверхні посуду. В зубрицькій старожитності він потрапив через посередництво пшеворської культури. Частина досліджуваної кераміки прикрашена насічками в придонній частині, що має аналогії в зарубинецьких комплексах Прип'ятського Полісся. Подібне оздоблення є характерною рисою пізньозарубинецьких пам'яток Подніпров'я та Подесення. Вважають, що такі розчоси можуть мати балтське походження [1, с. 86]. Загалом, еволюцію цього орнаменту слід виводити з більш ранньої культури штрихової кераміки, яка мала вплив на формування зарубинецької та в результаті етнічних процесів знайшла своє відображення в зубрицькій спільності. Ілюстрацією цієї тези є поселення у Підріжжі, частина керамічного комплексу якого має подібний декор [8, с. 133].

В оздобленні зубрицького посуду виразно помітні дакійські елементи (наліпні деталі та горизонтальний валик) [11, с. 64], запозичені в племен липицької культури Верхнього та Середнього Подністер'я. Подібні мотиви характерні й для зарубинців [16, с. 130]. Ця схожість пояснюється латенськими впливами, характерними для багатьох археологічних культур пізньолатенського та ранньоримського часу Центрально-Східної Європи, оскільки в першій половині III ст. до н. е. кельти осіли в Нижньому Подунав'ї, а окремі їхні групи досягли Верхнього Дністра [20, с. 79].

Слід зазначити, що оздоблення горщиків описаними вище орнаментами знаходимо й у пізніші періоди. Частина зубрицького декору перейшла в черняхівську культуру (групу Черепин-Теремці) [4, с. 45], а прикрашання поверхні посуду наліпним валиком, розчленованим насічками характерне для кераміки типу Прага-Корчак VI-VII ст. н. е. [19, с. 10].

Таким чином, якщо розглядати витoki орнаментациї зубрицького керамічного комплексу, то тут чітко простежуються кельтські, балтські та дакійські елементи. Це пояснюється складною етнокультурною ситуацією, яка склалася у Західній Волині та Верхньому Подністер'ї в першій чверті I тис. н. е.

Список джерел та літератури

1. І. Зеленецька, *Нове поселення зарубинецького типу в Подесенні*, «Археологія» 1980, вип. 33, с. 80–87.
2. Д. Козак, *Підберізіці – поселення пшеворської культури на Львівщині*, «Археологія» 1977, вип. 23, с. 71–78.
3. Д. Козак, *Могильник початку нашої ери у селі Звенигороді*, «Археологія» 1978, вип. 25, с. 96–108.
4. Д. Козак, *Пшеворська і черняхівська культури у Верхньому Подністров'ї і західному Побужжі*, «Археологія» 1982, вип. 37, с. 31–48.
5. Д. Козак, *Памятники первых веков нашей эры в Поднестровье*, «Славяне на Днестре и Дунае» 1983, с. 77–105.
6. Д. Козак, Р. Терпиловський, *Про культурно історичний процес на території України в першій чверті I тис. н. е.*, «Археологія» 1986, Вип. 56, с. 32–47.
7. Д. Козак, В. Мегей, *Слов'янське поселення Велика Слобода I на Середньому Дністрі*, «Археологія» 1987, Вип. 59, с. 60–67.
8. Д. Козак, *Етнокультурна історія Волині*, Київ 1991, 176 с.
9. Д. Козак, *Проблеми етнокультурної історії Північно-Західної України в першій половині I тис. н. е.*, «Археологія» 1992, Вип. 3, с. 22–34.
10. Д. Козак, *Пам'ятки давньої історії Волині в с. Линів*, Київ; Луцьк; Львів 1994, 112 с.
11. Д. Козак, *Формування давньослов'янських пам'яток на території Волині і Північної Галичини в першій чверті I тис. н. е.*, «Археологія» 1996, Вип. 2, с. 61–62.
12. Д. Козак, *Поселення зубрицької культури Городок II на Волині*, «Археологія» 1999, Вип. 2, с. 93–105.
13. Д. Козак, Б. Прищепа, В. Шкоропад, *Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хріницькому водоймищі)*, Київ 2004, 300 с.
14. Д. Козак, *Етнічна історія Волині й Галичини в ранньоримській час*, «Археологічні дослідження Львівського університету» 2005, Вип. 8, с. 322–345.
15. Д. Козак, *Венеди*, Київ 2008, 460 с.
16. Є. Максимов, *Про походження зарубинецької культури*, «Археологія» 1969, Вип. XXII, с. 136–148.

17. Я. Онищук, *Пам'ятка перших століть н. е. Попівці IV у верхів'ях Ікви*, «Наукові записки (ЛПМ)» 1998, Вип. VII, с. 186–199.
18. С. Пачкова, *Виготовлення кераміки у племен зарубинецької культури*, «Археологія» 1972, Вип. 5, с. 30–40.
19. И. Русанова, *Славянские древности VI–IX вв. между Днепром и Западным Бугом*, «Археология СССР» 1973, Вып. E1-25, с. 17–18.
20. В. Седов, *Славяне: историко-археологическое исследование*, Москва 2002, 618 с.
21. П. Хавлюк, *Зарубинецька культура Південного Побужжя та Лівобережного Дністра*, «Археологія» 1975, Вип. 18, с. 7–19.
22. В. Цигилик, *Дослідження поселення в Майдані Гологірському на Львівщині*, «Археологія» 1973, Вип. 9, с. 83–90.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ОРНАМЕНТАЦИИ КЕРАМИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЙ ЗУБРИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ

Иванна БЕЛЕЙ

Львовський національний університет імені Івана Франко

В статье на основе опубликованных материалов и изучения памятков первой четверти I тыс. н. э. в Западной Волыни и Галиции предложена типология орнаментов. Рассмотрено вопрос о происхождении элементов отделки на керамических изделиях зубрицкой культуры, установлено этническую принадлежность отдельных элементов. Рассмотрено вопрос о происхождении элементов декора, их характер и эволюцию.

Ключевые слова: орнаментация, зубрицкая культура, типология посуды

ON THE ORIGIN OF POTTERY DECORATION IN ZUBRYTSKA CULTURE

Ivanna BELEY

Ivan Franko National University of Lviv

In this article, based in published materials and study of the finds of first quart of I millennium A. C. in Western Volyn and Galicia, the typology of ornaments is offered. In article considered the origin of the elements of decoration on pottery of zubrytska culture, founded ethnicity of some ornaments. In this article considered questions of the origin of the decoration elements, its nature and evolution.

Keywords: ornaments, zubrytska culture, typology of dishes.

Додатки:

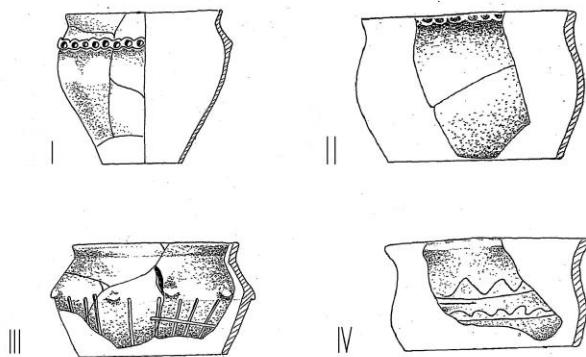

Рис. 1. Типологія орнаментів зубрицької культури:
I - опуклі візерунки; II - вдавнені та прокреслені орнаменти; III -
посудини оздоблені додатковим профілюванням; IV - геометричний
орнамент з елементами лощення.

Автор - Іванна Белей.